

Иван Лаврач: ТРАЖЊА У ЕКОНОМСКОЈ АНАЛИЗИ ALFREDA MARSHALLA, Економска библиотека, 16, Београд, 1961, с. 285

Рад И. Лаврача „Тражња у економској анализи Alfreda Marshalla” по оцени самог аутора је историјско-теоријски спис који нема претензије да да позитивну теорију тражње нити решења извесних проблема теорије цена који су у марксистичкој економској науци дуго били запостављани. Њен циљ је да анализирајући место тражње у систему једног од најпознатијих грађанских економиста с краја прошлог и почетка овог века допринесе њиховом решавању. Ова обимна студија од скоро три стотине страница, писана углавном на основу англо-саксонске литературе, садржи четири дела: први, „Место тражње у економској теорији Маршала и његових претходника,” други, „Општи” закон тражње”, трећи, „Анализа закона тражње” и, четврти, „Тражња и цена”. Комплексност питања која су у њима разматрана, као и њихов велики број, онемогућавају нас да се на сваком од њих посебно задржавамо. Оквири приказа захтевају да се ограничимо само на праћење опште линије ауторових разматрања.

Аутор најпре указује да је у систему класика предмет анализе била производња (и расподела, посебно код Рикарда), док су потрошња и тражња (односно размена) биле занемарене. Овакву појаву И. Лаврач објашњава претежним интересовањем класика за нормалне резултате привреде посматране на дуг рок. Пошто су у статичком систему дугорочне равнотеже — какав су претпостављали класични економисти — релативне вредности роба одређене условима који владају у производњи, самостална економска дејства потрошње и размене била су занемарена као секундарна. У грађанској економској науци, међутим, већ од средине прошлог века доминира приступ који полази од рационалне алокације ограничених средстава од стране изолованог потрошача као централног проблема економске теорије. Отуда у њој потрошња и тражња (размена) добијају примарно место. Жеља А. Маршала била је да обједини један и други приступ и нађе компромисно заједничко решење. Његов компромис огледа се у томе што је насупрот тежње за постизањем максималног задовољења као субјективне категорије ставио тзв. реалне трошкове као објективну основу која одређује количину робе која се на тржишту нуди. На тај начин, како оцењује И. Лаврач, „Вредност је за њега субјективни процес уравнотежавања два супротна мотива у животу сваког појединца: жеље за сатисфакцијом, којом влада закон опадајуће граничне корисности, и избегавања жртве и напора којим влада закон растућих реалних трошкова.” Или, како каже сам Маршал, ствари „имају вредност зато што су предмет жеље и зато што их је тешко добити.”

По мишљењу И. Лаврача овакав компромис је неуспео, како са становишта грађанске тако и са становишта Марксове теорије вредности. Како су истакли неки економисти заступници чисте теорије субјективне вредности, жртва и напор које Маршал третира као реалне трошкове могу се дефинисати као одрицање од нареди, од слободног времена које економском субјекту може пружити исто толико задовољство колико и друга добра. С друге стране, чак и да се ова примедба у целини одбаци, Маршалови реални трошкови дефинисани су као субјективне категорије и немају

објективан карактер. У својој анализи Маркс полази од друштва у целини и односа међу људима поводом обезбеђења материјалних услова за живот као садржини економских категорија. Маршал, напротив, полази од изоловане личности а као садржину економског феномена дефинише психички однос потрошача према добру којим задовољава своје потребе. У његовом систему релативне вредности роба нису одређене објективним условима производње већ субјективним понашањем произвођача односно потрошача. Док су Марксове категорије историјски променљиве, Маршалове имају у основи неисторијски карактер. „Маршалов дуализам — сматра И. Лаврач — се показује као неубедљив покушај задржавања класичне традиције у оквиру њему савремене грађанске теорије вредности.” Из свих тих разлога, иако Маршал себе сматра наследником класичне школе, његова анализа објективно представља само наставак (или огранак) маргинализма, на чијим основама и почива.

У условима друштвене поделе рада равнотежа задовољства и жртве коју оно захтева добија два аспекта, с обзиром на то да ли човек у систему представља произвођача или потрошача. Као произвођач човек настоји да оствари равнотежу између рада као напора и дохотка као сатисфакције коју он доноси, док као потрошач тежи да уравнотежи губитак одређене суме новца као жртве и уживања које њиме остварује. Обе снаге добијају свој израз на тржишту, прва као индивидуална понуда, друга као индивидуална тражња. Укупна сума индивидуалних понуда и индивидуалних тражњи по Маршалу даје тржишну понуду и тржишну тражњу. Пошто је у оваквим условима величина жртве утолико већа уколико је цена већа, и обратно, то је и количина робе која се тражи, као и укупна сума новца која је спремна да се за њу да, такође функција цене робе. На тај начин општи закон тражње у Маршаловој анализи своди се на оно што је економистима и пре њега било познато — да је количина робе која се тражи на тржишту обрнуто пропорционална променама у њеној цени, или, како каже И. Лаврач „количина робе која се у одређеном периоду тражи на датом тржишту повећава се (опада) са сваким падом (порастом) њене тржишне цене.” У складу са тим графички приказ тражње има облик падајуће криве.

Лаврач се изјашњава против овако дефинисаног општег закона тражње, како са становишта полазних премиса на којима се он заснива, тако и са становишта начина његовог извођења и закључака који се на основу њега доносе. Иако је значај корисних својстава ствари за привредни живот несумњив, као што је очигледно да се трошењем употребних вредности роба задовољавају потребе човека и остварује одређен ниво материјалног благостања, из психичког односа потрошача према добру не могу се извести критеријуми економске квантификације производа. „Маршал — као и модерна грађанска економија уопште — сматра И. Лаврач — ове у склопу целокупног процеса случајне и готово безначајне акциденталије процеса идеалистички надувава и апсолутизује проглашавајући их економски релевантним као чиниоце који утичу на вредност.” У Маршаловом извођењу тражње, пре свега, не може се успоставити реална веза између прве две карике у ланцу његовог закључивања — одрицања, односно жртве коју захтева давање новца и индивидуалне тражње. Друго, чак и да се прихвати постојање такве везе код једног конкретног потрошача, из овако дефинисане индивидуалне тражње не може се извести општи закон тражње, јер се начин понашања једног субјекта сам по себи не може сматрати законитошћу понашања свих субјеката. Критерији по којима се појединци понашају као потрошачи или произвођачи само по форми представљају област слободног одлучивања, док су у ствари унапред одређени објективним условима под којима се производе материјална добра којима они задовољавају своје потребе, а у крајњој линији количинама друштвено потребног рада за њихову производњу, односно укупном количином расположивог друштвеног рада и његовом сразмерном расподелом на поједине привредне делатности. Другим речима, у дефинисању општих економских закона, па и општег

закона тражње, мора се поћи од друштва, као оквира у којима људи живе и привређују, ка појединцима, а не од појединца ка друштву како закон изводи Маршал. Најзад, мора се истаћи да се размере тражње у друштвеним оквирима ни под којим условима не могу извести из потрошње. Уколико се има у виду систем друштвене привреде у целини, укупност произведених добара одређује не саму опште границе понуде већ и укупну масу доходака (под претпоставком непостојања акумулације), а самим тим (уз претпоставку непостојања штедње) и укупну друштвену тражњу. Из свих ових разлога И. Лаврач сматра да се Маршалов закон тражње не може прихватити у својству општег закона тражње, иако се у појединачним процесима на парцијалним тржиштима он може емпиријски утврдити. Маршалов закон тражње може се отуда до извесне мере применити само на изоловано тржиште, у чему по његовом мишљењу треба и тражити Маршалов допринос развоју грађанске економске теорије. За дефинисање општег закона тражње, међутим, неопходно је поћи од производње.

На крају, када је реч о тражњи и цени, И. Лаврач сматра да се између Маркове и Маршалове анализе може установити извесна паралела. Наиме, он сматра да између Маршалове праве нормалне цене и Маркове цене производње, квантитативно посматраних, нема разлике. И једна и друга укључују у себе просечне трошкове производње и просечан профит на предујмљени капитал. Разлика између њих настаје онда када се однос ових категорија према ценама као појавном облику посматра у различитим временским периодима. Уколико се њихов однос посматра на дуг рок и у границама уравнотеженог статичког система, мора се доћи до закључка да релативне вредности роба одређују услови који владају у производњи. Уколико се пак напусти претпоставка равнотеже и посматра изоловано тржиште на коме је дошло до неравнотеже између понуде и тражње, примарно место добијају фактори који делују на тржишту. На тај начин, сматра Лаврач, Маршал у суштини „долази до истог закључка до којег су дошли и класици и Маркс: нормалну цену одређују услови производње, а тржишну цену мање-више случајне околности које се изражавају кроз понуду и тражњу — у датом моменту, постојеће количина робе и тражња за њом.“ По његовој оцени општи закључак Маршалове анализе може се формулисати на следећи начин: „Што је краћи период који посматрамо утолико је значајнија улога тражње у формирању цене, а што је дужи период, што више производња има времена да се прилагоди друштвеној потреби, утолико је значајнији утицај услова производње.“

Оквир приказе не омогућавају нам да се упуштамо у детаљнија разматрања Маршалових ставова, нити у оцене тих ставова од стране И. Лаврача. Оно што је у сваком случају извесно јесте да ова студија разматра извесна питања која у марксистичкој економској науци не само да нису решена, већ до недавно нису скоро ни била разматрана. Проблеми критерија за дефинисање политике цена у социјалистичкој привреди и данас представљају једно од најсложенијих питања економске теорије. Теорије субјективне вредности и маргиналних величина очигледно нису у стању да успоставе реалну везу између субјективних и објективних, индивидуалних и друштвених, граничних и друштвено просечних категорија, јер је у њима њихов однос постављен на главу. Отуда прихватање таквог приступа проблемима привредног живота никада није ни узимано у обзир. Међутим, иако исправност Марковог методолошког приступа никада није долазила у сумњу, јер је потврђују реални друштвени процеси, проблем утврђивања међучланова у низу који почиње вредношћу (ценом производње) и завршава се тржишном ценом ни у марксистичкој економској науци до данас није решен. Да би се од вредности као категорије која у управно-теженом статичком систему представља „нормалану“ цену дошло до тржишне цене као њеног појавног облика у анализу се мора увести читав низ фактора који су на нивоу вредности били занемарени као секундарни или небитни. С обзиром на то да је у грађанској теорији цена анализиран утицај неких од тих

фактора, и имајући у виду да је у њој разрађен доста развијен инструмента-риј економске анализе, сматрамо да нема сумња да ће у решавању проблема цена марксистичка економска наука користити и неке резултате грађанске економске теорије. У том смислу критичка анализа радова истакнутих грађанских економиста — међу које се свакако може убројити и А. Маршал — несумњиво представља један од путева даљег развоја марксистичке економске мисли. Ако књигу И. Лаврача „Тражња у економској анализи Alfreda Marshalla” посматрамо са тог аспекта, она представља значајан допринос не само југословенској економској мисли већ и марксистичкој економској науци уопште. Утолико је више за жаљење што је резиме рада на енглеском језику, који би га могао учинити приступачнијим и ширем кругу читалаца других земаља, дат у рудиментарном облику на свега неколико страница.

Александар Ваџић

Приредили др. Драгослав Јанковић и др. Богдан Кризман: ГРАЂА О СТВА-РАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ, Институт друштвених наука, Београд, 1964, т. I, с. XL, 368, т. II, с. 817

Стварање Краљевства СХС 1918 резултат је деловања различитих историјских снага и интереса. У историји јужнословенских народа током XIX века јавља се више концепција о путевима југословенског уједињења у независну државу. Када је развојем догађаја током Првог светског рата настала повољна ситуација, у којој се могло остварити уједињење југословенских народа, различита схватања будуће државе дошла су до изражаја. Сва опречност интереса националних буржоазија, као последица шароликости услова у којима се развијала грађанска класа, показала се у целини када се поставило питање даље политичке судбине Јужних Словена.

Али југословенска држава 1918 настала је не само захваљујући деловању наших националних буржоазија, него захваљујући и укрштању многобројних међународних интереса и комбинација, нарочито после Октобарске револуције, која је знатно утицала на оријентацију версајских кројача европске карте.

У завршној фази рата у лето 1918 дипломатска и политичка активност по питању стварања југословенске државе достиже врхунац. Многобројне комбинације, пројекти, решења, различити ставови и интереси великих сила, неодлучност наших националних буржоазија, њихова политичка незрелост, недоследност, несналажење у догађајима, реакционарност, итд., све то делује и утиче на догађаје и на путеве и форму уједињења.

И управо о овом периоду даје врло интересантну слику књига грађе у два тома, коју су приредили професори Драгослав Јанковић и Богдан Кризман. Књига обухвата период од 1 јануара до 20 децембра 1918. Оба тома садрже укупно 636 докумената одабраних у архивским фондovima ЈАЗУ у Загребу, ДИСП у Београду, Државног архива СФРЈ, Војноисторијског института, Државног архива СР Хрватске, Државног архива СР Србије, Државног архива СР Словеније, Местног архива у Љубљани, Хисторијског архива у Дубровнику, Историјског института СР Црне Горе у Титограду, Државног архива СР Македоније у Скопју, САН у Београду и Државног архива АП Војводине у Сремским Карловцима.

Штета је што ауторима није била доступна грађа из иностраних архива која би употпунила слику догађаја 1918. Аутори то и сами истичу, напомињући да се ова грађа још не може користити, пошто од 1918 није протекло 50 година.